

ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ: СУТНІСТЬ, МОТИВИ, ВИДИ ТА ЧИННИКИ

Розглянуто основні підходи до трактування поняття “фінансова поведінка домогосподарств” у наукових дослідженнях зарубіжних та вітчизняних учених, досліджено моделі, види, стратегії та типи фінансової поведінки населення в сучасній економічній літературі, окреслено особливості формування та реалізації фінансової поведінки індивідів з урахуванням сучасних тенденцій, з’ясовано вплив об’єктивних факторів та спонукальних мотивів на формування основних моделей та стратегій фінансової поведінки домогосподарств в умовах ринкових перетворень.

Ключові слова: домогосподарство, індивіди, фінансова поведінка домогосподарства, моделі, стратегії, типи фінансової поведінки населення, дохідна, споживча, ощадна, кредитна, інвестиційна поведінка індивідів.

JEL: G02

Постановка проблеми. Фінансова поведінка домогосподарств як відносно новий об’єкт досліджень фінансової науки останнім часом привертає увагу дедалі більшої кількості економістів, соціологів, психологів, демографів, оскільки за умов командно-адміністративної системи господарювання вивчення фінансових відносин у цій сфері в теоретичному плані не становило особливого інтересу. Хоча й тоді можна було б аналізувати мотиви та цілі споживання й заощадження населення, вибір форм їх збереження, причини і характер деструктивної, девіантної фінансової поведінки тощо. Втім, не було самого інституту фондового ринку, легітимних валютних відносин, багатоманіття форм власності. Водночас була відсутня свобода вибору та мала місце проблема вибору тієї чи іншої форми фінансової поведінки індивідів. Натомість за умов формування нового інституціонального середовища ринкової економіки вивчення аспектів фінансової поведінки значно актуалізується.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням фінансової поведінки домашніх господарств займалися російські (Т. Богомолова, А. Бутенко, В. Верховін, А. Воронов, Є. Галішнікова, О. Кузіна, В. Радаєв, Я. Рощина, В. Суркін, Г. Хотинська, А. Шабунова, Г. Шахназарян) та вітчизняні вчені (А. Вдовиченко, Т. Єфременко, М. Касьян, Т. Кізіма, Ю. Куликов, В. Леонов, І. Ломачинська, В. Мяленко, А. Незнамова, О. Резнікова, Н. Слав’янська, С. Юрій). Проте комплексному дослідженню сутнісних аспектів, характеристик та моделюванню основних типів і стратегій фінансової поведінки домогосподарств у сучасних умовах вітчизняної економіки належної уваги, на жаль, не приділяється. А це є надзвичайно важливим з огляду на необхідність формування ефективної державної політики щодо створення необхідних умов для підвищення фінансової освіченості та фінансової культури населення. Адже лише громадяни, які володіють певним набором фінансових знань, можуть самостійно аналізувати й оцінювати основні

тенденції економічного життя держави та відповідно до обставин моделювати стратегії своєї фінансової поведінки, обираючи найефективніші та найоптимальніші з них.

Виклад основного матеріалу. Відтак, детальніше зупинимося на характеристиці основних методологічних підходів до визначення сутності фінансової поведінки домогосподарств у сучасній економічній літературі.

Вітчизняний вчений Т. Єфременко визначає фінансову поведінку населення як “форму діяльності індивідів і окремих соціальних груп на фінансовому ринку, пов’язану з перерозподілом грошових ресурсів, зокрема з їх інвестуванням” [1, с. 167]. При цьому науковець зауважує, що оскільки фінансовий ринок як інститут перерозподілу грошових ресурсів об’єднує три взаємозалежні складові: грошово-кредитні ринки, валютний ринок і ринок цінних паперів, то фінансова поведінка населення, відповідно, охоплює усі ці три сегменти фінансового ринку [1, с. 167].

Аналогічне трактування наводить І. Ломачинська, стверджуючи, що фінансова поведінка домогосподарств – це “дії населення на фінансовому ринку щодо перерозподілу та інвестування грошових ресурсів” [2, с. 143].

Український науковець А. Вдовиченко вважає, що під фінансовою поведінкою слід розуміти “вибір (схильність) населення щодо використання власних фінансових ресурсів в цілях споживання, заощадження в організованій або неорганізованій формі” [3, с. 155]. Далі за контекстом автор конкретизує визначення фінансової поведінки населення як сукупності приватних виборів індивідів щодо використання власних фінансових ресурсів, а її кінцева форма визначається домінуванням того чи іншого загального вибору [3, с. 155].

Заслуговує на увагу визначення, запропоноване Т. Кізімою, яка розглядає фінансову поведінку населення як діяльність членів домогосподарств, пов’язану із розподілом та перерозподілом грошових ресурсів, у результаті чого відбувається формування відповідних фондів грошових коштів (індивідуальних та спільних фондів споживання, резервного фонду, фонду заощаджень тощо) та їх використання на певні цілі [4, с. 20].

Є. Галішнікова трактує фінансову поведінку в широкому значенні як поведінку домогосподарств або індивідів, пов’язану з отриманням і витрачанням грошових коштів. При цьому науковець зауважує, що фінансова поведінка домогосподарств – це різноманітні види фінансової активності громадян, до яких відносять: фінансове планування, мінімізацію ризиків, заощадження, інвестиції, страхування, кредитно-позичкову поведінку, купівлю та продаж товарів і послуг поза фінансовими інститутами, здійснення розрахунково-касових операцій тощо [5, с. 133].

Однак, на наш погляд, найбільш повним є визначення фінансової поведінки, дане російськими науковцями А. Шабуновою та Г. Белеховою, які вважають, що фінансова поведінка – це особливий різновид економічної поведінки, пов’язаної з поведінкою населення на ринку фінансових продуктів і послуг, яка передбачає мобілізацію, перерозподіл та інвестування грошових ресурсів населення, які є в їхньому розпорядженні. Водночас під фінансовою поведінкою вчені розуміють різноманітні види фінансової активності громадян: заощадження, інвестиції, страхування, позичково-кредитна поведінка, пенсійні програми [6, с. 70].

Відтак, можемо стверджувати, що кожен науковець має власні підходи до трактування фінансової поведінки, що свідчить про неоднорідність, складність, унікальність та особливість цього економічного феномену. Кожне з наведених формулювань має право на існування, оскільки акцентує увагу на найважливіших, на думку відповідного автора, аспектах формування та реалізації фінансової поведінки індивідів.

На наш погляд, щоб у теоретичному всеозброєнні перейти до аналізу стратегій та типів фінансової поведінки домогосподарств, доцільно виділити основні її моделі в сучасній інтерпретації як зарубіжних, так і вітчизняних учених.

Російські вчені Г. Хотинська та К. Качкін [7, с. 63], а також вітчизняний дослідник фінансів домогосподарств Т. Кізіма [8, с. 88-89] в своїх працях зосереджують увагу на трьох основних моделях фінансової поведінки: споживчій, заощаджувальній та інвестиційній. Причому кожна модель, на думку вчених, характеризується певним набором застосовуваних стратегій, рівнем їхньої диверсифікації, ступенем концентрації активних і пасивних стратегій, ліквідністю результату, цільовим спрямуванням тощо. Зокрема, споживча модель фінансової поведінки характеризується мінімальною диверсифікацією стратегій та інструментів, а також максимальною концентрацією пасивних стратегій, наявністю неліквідних активів, необхідністю першочергового вирішення найнагальніших поточних проблем. Водночас заощаджувальна модель фінансової поведінки, на думку науковців, характеризується максимальною диверсифікацією стратегій, помірною концентрацією активних і пасивних стратегій, а також акцентом на забезпечення заощаджень від знецінення. Інвестиційна модель фінансової поведінки характеризується максимальною концентрацією активних стратегій, акцентом не стільки на збереження заощаджень, скільки на дохідні вкладення, які сприяють їхньому збільшенню.

Водночас колектив російських фахівців (А. Бегініна, С. Ситнікова, М. Філімонова, Е. Донцова) під керівництвом Н. Шахматової виокремлюють активну та пасивну стратегічні моделі поведінки домогосподарств. Так, про пасивність соціально-економічної поведінки домогосподарства, на їхню думку, можна говорити при реалізації ними стратегії інституційного та мережевого запозичення, споживчою мінімалістською, а також стратегії готівкових заощаджень і пасивних форм трудової та міграційної стратегій. Активна модель поведінки характеризується сукупністю стратегій домогосподарства, які складаються із заощаджувальної інституційної, споживчої довгострокової, активної трудової та міграційної. При цьому науковці зауважують, що не завжди стратегії домогосподарств у своєму поєднанні формують лише активну або лише пасивну модель соціально-економічної поведінки індивідів [9, с. 21].

Щодо стратегій фінансової поведінки, то російські дослідники виділяють такі види стратегій фінансової поведінки домогосподарств:

- 1) кредитна стратегія або стратегія запозичення, яка, в свою чергу, поділяється на інституційну (кредити в банку, позика під майно) та мережеву (позика в родичів і друзів);
- 2) споживча стратегія, яка, в свою чергу, поділяється на довгострокову (майнову, тобто направлену на накопичення майна) та короткострокову (мінімалістську стратегію), яка орієнтована на просте відтворення домашнього господарства та забезпечує задоволення мінімальних фізіологічних потреб всіх членів домогосподарства;
- 3) заощаджувальна стратегія, яка включає в себе як інституційні інвестиції (банківські депозити, купівля акцій і облігацій тощо), так і стратегію готівкових заощаджень;
- 4) демографічна стратегія, направлена як на розширення домогосподарства за рахунок народження дітей, так і його зменшення за рахунок поділу складного домогосподарства на прості (наприклад, у випадку купівлі окремої квартири);
- 5) трудова стратегія, яка включає в себе сферу та галузь занять членів домогосподарства, ступінь активності трудової діяльності. При цьому виділяють активні (збереження робочого місця, пошук додаткового місця роботи та додаткових джерел для існування) та пасивні (пошук іншої роботи) стратегії;

б) міграційна стратегія, яка тісно пов'язана з трудовою стратегією, однак не тотожна їй. Дана стратегія вказує на міграційний потенціал домогосподарства та на його територіальну мобільність з метою пошуку робочих місць. При цьому можна виділити активну та пасивну міграційні стратегії;

7) рольова стратегія, характеризується рольовим розподілом у межах домогосподарства [9, с. 21].

На думку російського науковця Я. Рошиної, при дослідженні фінансової поведінки доцільно виділяти такі фінансові стратегії: стратегію взятих кредитів (банківських, товарних, іпотечних); стратегію наданих кредитів; стратегію державних трансфертів (орієнтація домогосподарства на такі джерела доходів, як заробітна плата, пенсії, аліменти, стипендії, допомоги); стратегію організованих вкладів; страхову стратегію; стратегію готівкових заощаджень; стратегію приватних трансфертів (борги родичам і знайомим, заборгованість з оплати житлово-комунальних послуг більше, ніж за три місяці); стратегію цінних паперів [10, с. 312-380].

Проте вважаємо, що найбільш концентровано розглядає фінансові стратегії поведінки індивідів у своїх наукових дослідженнях вітчизняний науковець Т. Кізіма, оскільки визначає їх відповідно до кожної з моделей фінансової поведінки домогосподарств. Зокрема, споживча модель фінансової поведінки населення, на її думку, включає стратегію державних і приватних трансфертів, майнову (в невеликих обсягах) та мінімалістську фінансові стратегії. Водночас для заощаджувальної моделі фінансової поведінки домогосподарств характерними є стратегії запозичень, готівкових заощаджень, організованих вкладів і надання кредитів, а також майнова (у ліквідних формах), соціальна та страхова стратегії. Разом з тим, для інвестиційної моделі характерними є страхова, майнова (у ліквідній формі), соціальна стратегії, а також стратегії готівкових заощаджень, організованих вкладів та цінних паперів [8, с. 88-89].

В свою чергу, моделі та стратегії фінансової поведінки формуються під впливом таких основних факторів, як: політична й соціальна стабільність; рівень довіри до держави та фінансової системи; рівень розвитку фінансового ринку та його інфраструктури; економічна й фінансова грамотність; правова система; соціально-психологічні та соціально-культурні стереотипи тощо. В результаті відповідно до ціннісних орієнтацій, стандартів споживання, раціональності або ірраціональності прийняття рішень, очікувань та ризиків домогосподарства обирають між стратегіями фінансової активності, тобто стратегіями участі в операціях фінансового ринку, та фінансовою пасивністю. В свою чергу, фінансова активність реалізується через функції споживання, збереження, інвестування, що й визначає відповідні моделі поведінки. Важливо також, щоб ця активність сприяла зменшенню боргів, вивільненню коштів із поточного споживання на користь їх погашення, а не навпаки, сприяла зростанню запозичень, майна на поточне споживання, тобто була фінансово позитивною, а не фінансово негативною.

Щодо типів фінансової поведінки населення, то російський науковець С. Ревзіна виділяє активну, рутинно-еволюційну та показну фінансову поведінку. Щодо активної фінансової поведінки, то вона, на думку науковця, характеризується: прагненням індивіда освоювати приклади нової поведінки; наявністю високого рівня інформаційного інтересу до того, що відбувається на фінансових ринках; підвищеною готовністю індивіда до ризику.

Другий тип фінансової поведінки – рутинно-еволюційний – вирізняється: прагненням використовувати приклади фінансової поведінки, які наявні на зрілій стадії ринку; низьким рівнем інформованості щодо проблем фінансової системи та відсутністю

бажання отримувати інформацію; небажанням ризикувати, прагненням до стабільності; додержанням звичних норм фінансової поведінки, слабкою рефлексією по відношенню до своїх дій на ринку; високим рівнем емоційності оцінок фінансової ситуації; низькою самооцінкою своїх здібностей, що стосуються прийняття кваліфікованих фінансових рішень, бажанням перекласти відповідальність за прийняття таких рішень, у першу чергу, на державу; неупередженим ставленням до товарів та фінансових структур, які виникають.

Третій тип фінансової поведінки – показне фінансове споживання – це: підвищений рівень соціального оптимізму; понижена раціональність оцінок як поточного, так і майбутнього матеріального становища своїх сімей; високий рівень емоційності на рівні з прагматизмом; формування уявлень про фінансову поведінку на основі, скоріше за все, ідеальної моделі, аніж раціональних розрахунків [11, с. 84].

О. Кобяк у своїх працях виділяє чотири типи фінансової поведінки індивідів: активний, адаптивний, пасивний, відсторонений. При цьому адаптивний тип характеризується прагненням людини у випадку матеріальних труднощів до підвищення свого доходу шляхом підробітків, переходу на більш високооплачувану роботу тощо. Пасивний тип, на думку автора, вирізняється принциповими змінами в підходах до споживання. У цьому випадку людина, яка має матеріальні проблеми, думає не про те, як відновити або розширити свої можливості, а як обмежити свої потреби в харчуванні, одязі, відпочинку, лікуванні тощо. Разом з тим, відсторонений тип економічної поведінки характеризується такими соціально-економічними відносинами, коли у даного суб'єкта немає необхідності турбуватися стосовно можливих матеріальних труднощів, оскільки хтось інший бере на себе вирішення цих проблем [12, с. 105].

Однак доводиться визнати, що дослідження фінансової поведінки населення за умов ринкових перетворень потребує чіткого розмежування доринкового та ринкового її типів. Для доринкового типу поведінки характерною була формула “гарантований дохід ціною мінімальних трудових затрат”. Такий тип поведінки населення добре вписувався у реалії радянської економіки та був сформований могутньою командно-адміністративною системою, яка виховувала людей, не здатних приймати відповідальні фінансові рішення та ризикувати. Водночас вихідний тип ринкової поведінки індивідів можна охарактеризувати формулою “максимум доходу ціною максимуму трудових затрат”. Представники цього типу демонструють високу міру економічної активності, розуміння того, що ринок надає можливість для підвищення їхнього матеріального становища відповідно до докладених зусиль, знань та вмінь. Проте вважаємо, що ринковий тип поведінки лише починає формуватися і в значній мірі залежить від проведення відповідних реформ, соціальних очікувань індивідів [13, с. 4-5].

Зважаючи на вищевикладене, зазначимо, що в процесі формування та реалізації відповідних моделей і типів фінансової поведінки населення, які характеризуються певним набором застосовуваних стратегій, домогосподарства приймають певні рішення. В економіці на теоретичному рівні використовуються два класи моделей прийняття рішень у домогосподарствах – унітарні та колективні.

Унітарні моделі розглядають домогосподарство як єдине об'єднання, що приймає відповідні рішення. При цьому вони передбачають існування вихідної функції забезпечення добробуту всіх членів домогосподарства, яка змушує об'єднувати всі наявні ресурси, включаючи працю, продовольство та інші блага, а також фінансові та інформаційні потоки.

Колективні моделі прийняття рішень бувають як кооперативні, так і некооперативні.

Кооперативні моделі розглядають формування домогосподарства як кооперативного підприємства, а прийняття рішень – як типову проблему оптимізації доходу від шлюбу для обох партнерів. Однак обмеженням при цьому є загальний дохід подружжя. Водночас некооперативні колективні моделі зображують домогосподарство як гендерно ізольовані господарства, що пов'язані взаємними вимогами до доходів, землі, благ і праці його членів [9, с. 13-14].

Важливо відмітити, що на фінансову поведінку населення впливає не лише історично сформований національний менталітет, але й вік людини, її належність до певного покоління. Особливо яскраво це проявляє себе у ставленні людей до грошей. Так, діти розглядають гроші як засіб встановлення соціальної справедливості і найбільш гостро відчують “небезпечну зону” поряд з ними. Ставлення підлітків до грошей характеризується бажанням розбагатіти, добре влаштуватись у житті і відкрити свою справу. При цьому багато з них вбачають шлях до фінансового успіху через підвищення свого освітнього та культурного статусів. Цілком зрозуміло, що покоління батьків у грошах вбачає засіб звільнення від багатьох щоденних проблем, які дають впевненість та незалежність. Водночас для людей похилого віку гроші – це можливість тихо й спокійно дожити своє життя, при цьому допомагаючи іншим. Разом з тим, вони занепокоєні, що гроші спотворюють стосунки між людьми. За результатами опитування, гроші як життєва цінність у всіх вікових групах (крім підліткової) займають позицію нижче п'ятої. Головними цінностями вважаються сім'я та цікава робота [5, с. 135].

Однак найбільший вплив на фінансову поведінку домогосподарств, на нашу думку, спричиняє політична та соціально-економічна ситуація в країні. Коли національна економіка знаходиться на підйомі, рівень безробіття є низьким, валютний курс – стійким, у людей виникає впевненість у завтрашньому дні і вони вільніше поводяться з грошима – сміливіше йдуть на витрату зроблених раніше заощаджень, купують у кредит, щедріше ставляться до витрат на розваги. Однак економічні труднощі, зростання безробіття, загроза війни або політичних потрясінь примушують їх відкладати гроші “на чорний день”, робити заощадження на майбутнє, що уповільнює обіг грошей, зменшує обсяги продажів на ринку і ще більше підсилює негативні тенденції в економіці. Тобто за різних фінансово-економічних, політичних, соціально-психологічних умов у країні в населення формуються певні стереотипи фінансової поведінки.

Відтак, при з'ясуванні особливостей формування фінансової поведінки домогосподарств необхідно враховувати не лише об'єктивні фактори, що впливають на її зміну, але й спонукальні мотиви вибору стратегії реалізації дохідної, споживчої, ощадної, кредитної, інвестиційної поведінки індивідів, а також мотиви всіх членів сім'ї, які спонукають їх брати участь у спільній діяльності домогосподарства.

Висновки. Дослідження фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств дозволяє виявити неефективність організації фінансів населення щодо розподілу та використання їхніх фінансових ресурсів. Так, маємо підстави стверджувати про переважання у фінансовій поведінці більшості населення споживчої моделі, заощаджень у готівці, домінування ірраціональності у фінансових рішеннях, наявності рутинно-еволюційного типу ринкової взаємодії.

Аналіз причин виявлених диспропорцій процесу розподілу й використання фінансових ресурсів домогосподарств дозволяє визначити таке. Враховуючи, що мотивація до активної фінансової поведінки визначається: по-перше, схильністю до накопичення багатства, турботою про споживання й інвестування в майбутньому; по-друге, економічним кліматом (інфляція, безробіття, ставка процента); по-третє,

економічною інформацією; по-четверте, особистими інтересами; по-п'яте, інституційними чинниками (довіра до державних органів, ефективність системи прав, стан банківської системи й фінансового ринку, податкової системи), вкрай важливою на рівні держави є розробка заходів щодо стимулювання активних форм фінансової поведінки домогосподарств.

Головними акцентами у реалізації таких заходів відповідно до сучасних умов розвитку національної економіки повинні стати: збільшення учасників процесу заощадження й інвестування на основі зростання доходів населення на ґрунті стійкого поліпшення макроекономічних показників, вирівнювання територіального, галузевого, соціального розподілу доходів; зростання рівня фінансової та економічної грамотності населення, довіри до держави й фінансових інститутів; активізація розвитку фінансового ринку щодо різноманіття фінансових інструментів, розвитку роздрібної торгівлі фінансовими інструментами та системи страхування; стимулювання інвестиційної діяльності методами політики щодо регулювання доходів, реформування системи соціального та пенсійного страхування. Не менш важливим, на нашу думку, є завдання формування нової суспільної моралі, що заперечує як шкідливі ідеали демонстративної поведінки домогосподарств, так і вузькість стратегії виживання, спрямовуючи на інвестиційну активність.

Література

1. Єфременко Т. Фінансова поведінка населення України / Тетяна Єфременко // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* – 2002. – № 2. – С. 165–175.
2. Ломачинська І. А. Оптимізація фінансової поведінки домогосподарств у трансформаційній економіці України / І. А. Ломачинська // *Економічний простір.* – 2011. – № 49. – С. 141–149.
3. Вдовиченко А. М. Фінансовий потенціал населення: нові можливості інноваційного розвитку економіки України : моногр. / А. М. Вдовиченко. – Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2012. – 225 с.
4. Кізіма Т. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу / Тетяна Кізіма // *Світ фінансів.* – 2011. – № 4. – С. 19–26.
5. Галишнікова Е. В. Финансовое поведение населения: сберегать или тратить // Е. В. Галишнікова // *Финансовый журнал.* – 2012. – № 2. – С. 133–140.
6. Шабунова А. А. Экономическое поведение населения: теоретические аспекты : препринт / А. А. Шабунова, Г. В. Белехова. – Вологда : ИСЭРТ РАН, 2012. – 134 с.
7. Хотинская Г. И. Финансы домохозяйств: влияние на финансовый рынок России / Г. И. Хотинская, К. Е. Качкин // *Финансовый бизнес.* – 2005. – № 5–6. – С. 60–70.
8. Кізіма Т. Стратегії та моделі фінансової поведінки домашніх господарств у сучасних умовах / Тетяна Кізіма // *Світ фінансів.* – 2009. – № 2 (19). – С. 86–96.
9. Региональные трансформации: социологический мониторинг : информ. бюл. ЦРСИ СГУ. – Вып. 1 (12). Социально-экономические стратегии городских домохозяйств: региональное преломление / под. ред. Н. В. Шахматовой. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2011. – 72 с.
10. Рощина Я. М. Финансовое поведение / Я. М. Рощина // *Средние классы в России: экономические и социальные стратегии* / под ред. Т. Малевой. – М. : Гендальф, 2003. – 485 с.

11. Ревзина С. Л. Финансовое поведение населения как объект социологической науки / С. Л. Ревзина // Известия Саратовского университета. – 2008. – Т. 8, вып. 1. – С. 82–84. – (Сер.: Социология. Политология).
12. Кобяк О. В. Типология экономического поведения населения Беларуси в социологическом измерении / О. В. Кобяк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 948. – С. 104–108.
13. Воронов А. А. Финансовое поведение населения в условиях недоверия к рынку банковских услуг / А. А. Воронов // Известия Саратовского университета. – 2009. – Т. 9, вып. 1. – С. 3–5. – (Сер.: Социология. Политология).

References

1. Yefremenko T. Financial behaviour of Ukrainian population / Tetiana Yefremenko / *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*. – 2002. – # 2. – P. 165-175.
2. Lomachynska I. A. Optimization of the financial behaviour of households in transformational economy of Ukraine / I. A. Lomachynska // *Ekonomichnyi prostir*. – 2011. – # 49. – P. 141-149.
3. Vdovychenko A. M. Financial potential of population: new possibilities of innovative development of Ukrainian economy: monohr. / A. M. Vdovychenko. – Irpin : Nats. un-t DPS Ukrainy, 2012. – 225 p.
4. Kizyma T. Financial behaviour of the households: essence, classification, influence factors / Tetiana Kizyma // *Svit finansiv*. – 2011. – # 4. – P. 19-26.
5. Halyshnykova E. V. Financial behaviour of the population: to save or spend // E. V. Halyshnykova // *Fynansovyi zhurnal*. – 2012. – # 2. – P. 133-140.
6. Shabunova A. A. Economic behaviour of population: theoretical aspects: preprint / A. A. Shabunova, H. V. Belekhova. – Volohda : YSƏRT RAN, 2012. – 134 p.
7. Khotynskaia H. Y. Household finances and its influence on the Russian finance market / H. Y. Khotynskaia, K. E. Kachkyn // *Fynansovyi byznes*. – 2005. – # 5-6. – P. 60-70.
8. Kizyma T. Strategies and models of financial behaviour of households in modern circumstances / Tetiana Kizyma // *Svit finansiv*. – 2009. – # 2 (19). – P. 86-96.
9. Regional transformations: sociological monitoring: information bulletin TsRSY SHU. – Vyp. 1 (12). *Sotsyalno-ekonomycheskye stratehyy horodskykh domokhosiaistv: rehyonalnoe prelomlenye / pod. red. N. V. Shakhmatovoi*. – Saratov : Yzd-vo Sarat. un-ta, 2011. – 72 p.
10. Roshchyna Ya. M. Financial behaviour / Ya. M. Roshchyna // *Srednye klassy v Rossyy: ekonomycheskye y sotsyalnye stratehyy / pod red. T. Malevoi*. – M. : Hendlaf, 2003. – 485 p.
11. Revzyna S. L. Financial behaviour of the population as an object of sociological science / S. L. Revzyna // *Yzvestiya Saratovskoho unyversyteta*. – 2008. – Т. 8, вып. 1. – P. 82-84. – (Ser.: Sotsyolohyia. Polytolohyia).
12. Kobiak O. V. Typology of economic behaviour of Byelorussian population in sociological aspect / O. V. Kobiak // *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*. – 2011. – # 948. – P. 104-108.
13. Voronov A. A. Financial behaviour of population while distrusting banking services market / A. A. Voronov // *Yzvestiya Saratovskoho unyversyteta*. – 2009. – Т. 9, вып. 1. – P. 3-5. – (Ser.: Sotsyolohyia. Polytolohyia).

Редакція отримала матеріал 11 березня 2014 р.